

Regeneratie

Etymologisch: re (opnieuw) + generare (voortbrengen). Het vermogen van levende systemen om zichzelf te vernieuwen via gezonde relaties, en zich te ontwikkelen naar een nieuwe, veerkrachtigere evenwichtstoestand.

Regeneratie is het scheppen van condities waaronder alle leven kan floreren: zowel als technische oplossing als een fundamentele heroriëntatie van wereldvisie, geworteld in wetenschap van interconnectie, wederkerigheid, decentralisatie en gelijkwaardigheid. Het beschrijft een transitie waarbij elk aspect van de huidige extractieve systemen wordt aangepakt en vervangen door leven bevorderende alternatieven. Een regeneratief systeem stelt leven centraal, zorgt voor ecologische balans, sociale rechtvaardigheid en duurzame welvaart op lange termijn voor alle leven op aarde, ondersteund door een gedistribueerde economische welvaart die regeneratie mogelijk maakt. Creatieve energie en ontwerpmethoden kunnen worden ingezet om deze levende systemen actief te voeden en te versterken.

Bronnen: Fritjof Capra, *The Web of Life* (1996);
Fritjof Capra & Pier Luigi Luisi, *The Systems View of Life* (2014);
Pamela Mang & Ben Haggard, *Regenerative Development and Design*,
Regenesis (2016); Daniel Wahl, *Designing Regenerative Cultures* (2016);
Jeremy Lent, *The Web of Meaning* (2021);
Gootjes, H. (2025), *Regeneratie*, Uitgeverij Zilt.

Levende systemen (Living Systems)

Dynamische, zichzelf organiserende gehelen die voortdurend materialen en energie vernieuwen en in wisselwerking staan met hun omgeving. De mens is hierin een verweven soort, onderdeel van grotere netwerken van relaties tussen organismen, ecosystemen en processen, niet een verheven beheersers ervan. Dit denken verschuift het perspectief van mechanische beheersing naar ecologisch begrip en participatie. Nauw verwant is het begrip Being Nested-In: het besef dat elk systeem, organisme of proces is ingebed in grotere, onderling verbonden gehelen, fysiologisch, economisch, sociaal en cultureel.

Bronnen: Fritjof Capra, *The Web of Life* (1996);
Donella Meadows, *Thinking in Systems: A Primer* (2008);
Gregory Bateson, *Steps to an Ecology of Mind* (2000);
Carol Sanford, *The Regenerative Life* (2020).

Transdisciplinariteit

Een benadering waarbij de grenzen van afzonderlijke disciplines worden overstegen om complexe, verweven vraagstukken te begrijpen en aan te pakken. Transdisciplinariteit betreft niet alleen meerdere wetenschappelijke domeinen, maar ook praktijkkennis, ervaringskennis en inheemse kennisystemen, vanuit de overtuiging dat de werkelijkheid niet in disciplinaire vakken is opgedeeld.

Bronnen: Basarab Nicolescu, *Manifesto of Transdisciplinarity* (2002);
Batesoninstituut, batesoninstitute.org;
Leen Gorissen e.a., *Regenerative Development and Design* (2024).

Veerkracht

Het vermogen om moeilijke realiteiten onder ogen te zien, zich een toekomst voor te stellen die de moeite waard is, en de capaciteiten, middelen en methodes in te zetten om deze te realiseren. In levende systemen wordt de veerkracht bepaald door de mate van diversiteit, hoe meer variatie in soorten, perspectieven en relaties, hoe robuuster het geheel.

Bronnen: Donella Meadows, *Thinking in Systems* (2008);
Jeremy Lent, *The Web of Meaning* (2021);
Jan Rotmans, *Omarm de Chaos* (2017);
Dixon-Declève e.a., *Earth for All* (2022);
Gootjes H. (2025) *Regeneratie*, Uitgeverij Zilt.

Radicale hoop

Een vorm van hoop berust op de overtuiging dat betekenisvol handelen mogelijk blijft, ook onder onzekere en bedreigende omstandigheden. Een oriëntatie op het handelen zelf. De levensbevorderende acties die hieruit voortkomen groeien samen tot een coherent geheel, wat Glenn Albrecht het Symbioceen noemt: een tijdperk van symbiose en wederzijdse zorg als opvolger van het destructieve Antropoceen.

Bronnen: Jonathan Lear, *Radical Hope* (2006);
Joanna Macy, *Active Hope* (2012);
Glenn Albrecht, *Earth Emotions* (2019);
Charles Eisenstein, *Climate: A New Story* (2018);
Bayo Akomolafe, via KUO Tussenrapport (2024).

Gemeenschappelijkheid / Commoning

Het collectief beheren van gedeelde hulpbronnen vanuit samenwerking, wederzijdse zorg en langdurig rentmeesterschap, niet vanuit privébezit en exploitatie. Collectiviteit is hierin een kernwaarde: duurzame verandering vereist een gezamenlijke inspanning, geworteld in onderlinge verbondenheid en gedeelde verantwoordelijkheid.

Bronnen: David Bollier & Silke Helfrich, *Free, Fair and Alive* (2019);
David Bollier & Silke Helfrich, *Patterns of Commoning* (2015);
Mirjam van Tilburg, 'LLO als commoning praktijk',
Fontys Academie of the Arts (2024).

LEXICON REGENERATIE KUNSTEDUCATIE

Dit lexicon brengt sleutelbegrippen en concepten samen uit het veld van regeneratieve kunsteducatie. Het biedt gedeelde taal aan kunstenaars, studenten, ontwerpers, docenten, onderzoekers, denkers en beleidsmakers, en aan iedereen binnen en buiten het kunstdomein die werkt aan deze systemische verandering. Het wil uitnodigen, verbinden en richting geven.

Samengesteld, geredigeerd en vormgegeven door:
Henrike Gootjes, Anthony Heidweiller en Jeroen Kramer.
Met bijdragen van de KUO Commissie Regeneratieve Kunsteducatie en
het Collectief COMPOS(T)ING: Regenerative Creative Practices Collective.

Plaatsgebondenheid

Het besef dat leren, maken en samenleven zich altijd afspeelt in en door een concrete plek, met een eigen geschiedenis, ecologie en gemeenschap. De omgeving is zowel context als actieve leeromgeving. Vanuit de kennis van de eigen plek kan verbinding worden gemaakt met bredere regionale en mondiale netwerken.

Bronnen: Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
Daniel Wahl, *Designing Regenerative Cultures* (2016);
Helena Norberg-Hodge, *Ancient Futures* (2000).

Biocultuur

De verwevenheid van menselijke cultuur met natuur en levende systemen. Cultuur, ritueel, kunst en kennis zijn nooit los te denken van de ecologische context waarin ze ontstaan. Inheemse en lokale culturen bieden innovatieve strategieën die de kunsten kunnen helpen samenleving en natuur opnieuw met elkaar te verbinden in helende bioculturen en innovatieve biomimicry praktijken.

Bronnen: Fritjof Capra, *The Web of Life* (1996);
Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
Luisa Maffi & Ellen Woodley, *Biocultural Diversity Toolkit* (2010).

Extractief vs. regeneratief

Extractieve systemen onttrekken hulpbronnen voor kortetermijngewin zonder te investeren in herstel. Regeneratieve systemen zijn gericht op langetermijnwelzijn, wederkerigheid en herstel. Het onderscheid is niet alleen economisch en is ook cultureel en ethisch: het raakt aan vragen over eigenaarschap, verantwoordelijkheid en de verhouding tussen mens en aarde.

Bronnen: Kate Raworth, *Doughnut Economics* (2017);
Jeremy Lent, *The Web of Meaning* (2021);
Daniel Wahl, *Designing Regenerative Cultures* (2016);
Vandana Shiva, *Earth Democracy* (2005).

Rentmeesterschap (Stewardship)

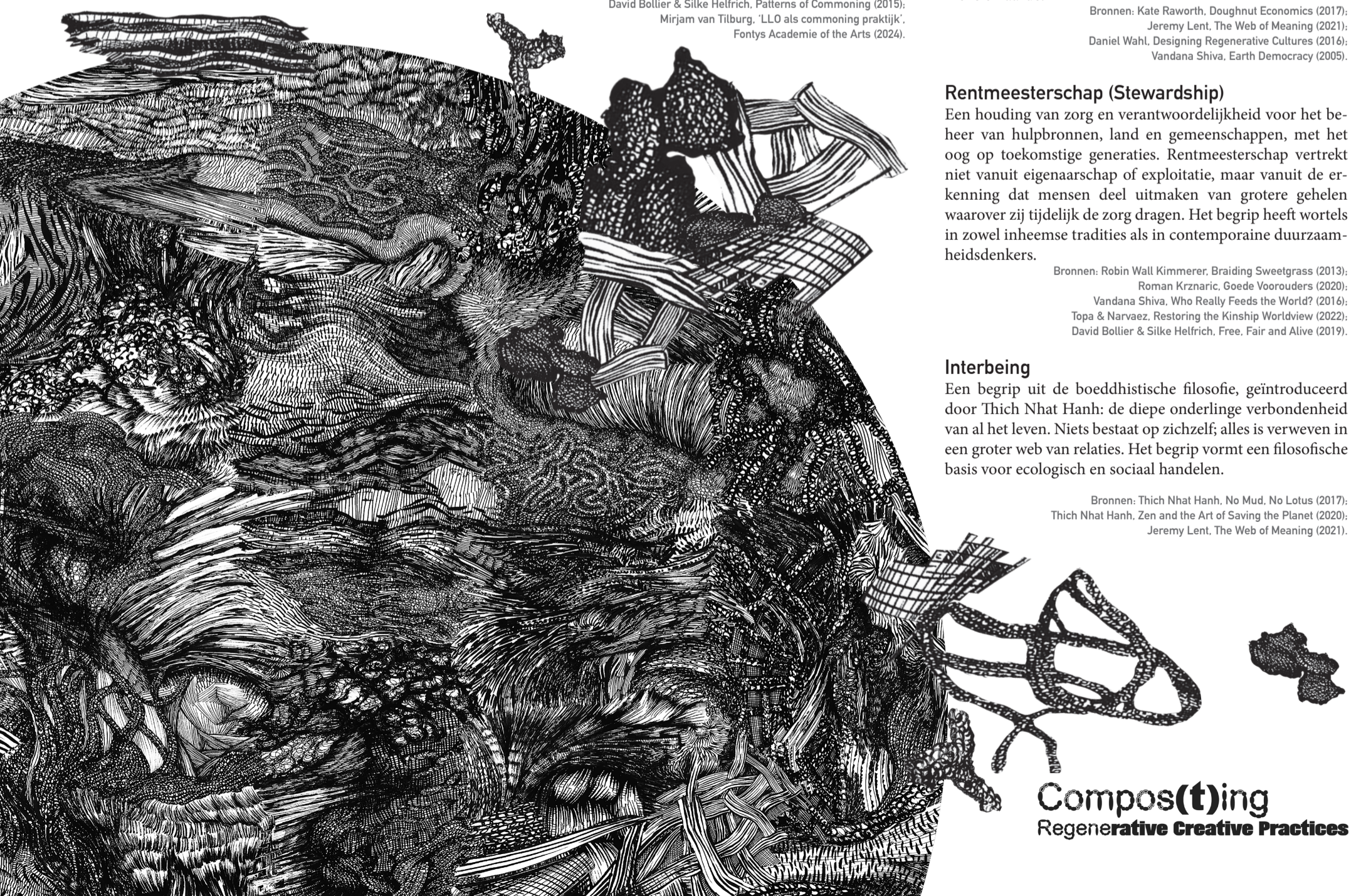
Een houding van zorg en verantwoordelijkheid voor het beheer van hulpbronnen, land en gemeenschappen, met het oog op toekomstige generaties. Rentmeesterschap vertrekt niet vanuit eigenaarschap of exploitatie, maar vanuit de erkenning dat mensen deel uitmaken van grotere gehelen waarover zij tijdelijk de zorg dragen. Het begrip heeft wortels in zowel inheemse tradities als in contemporaine duurzaamheidsdenkers.

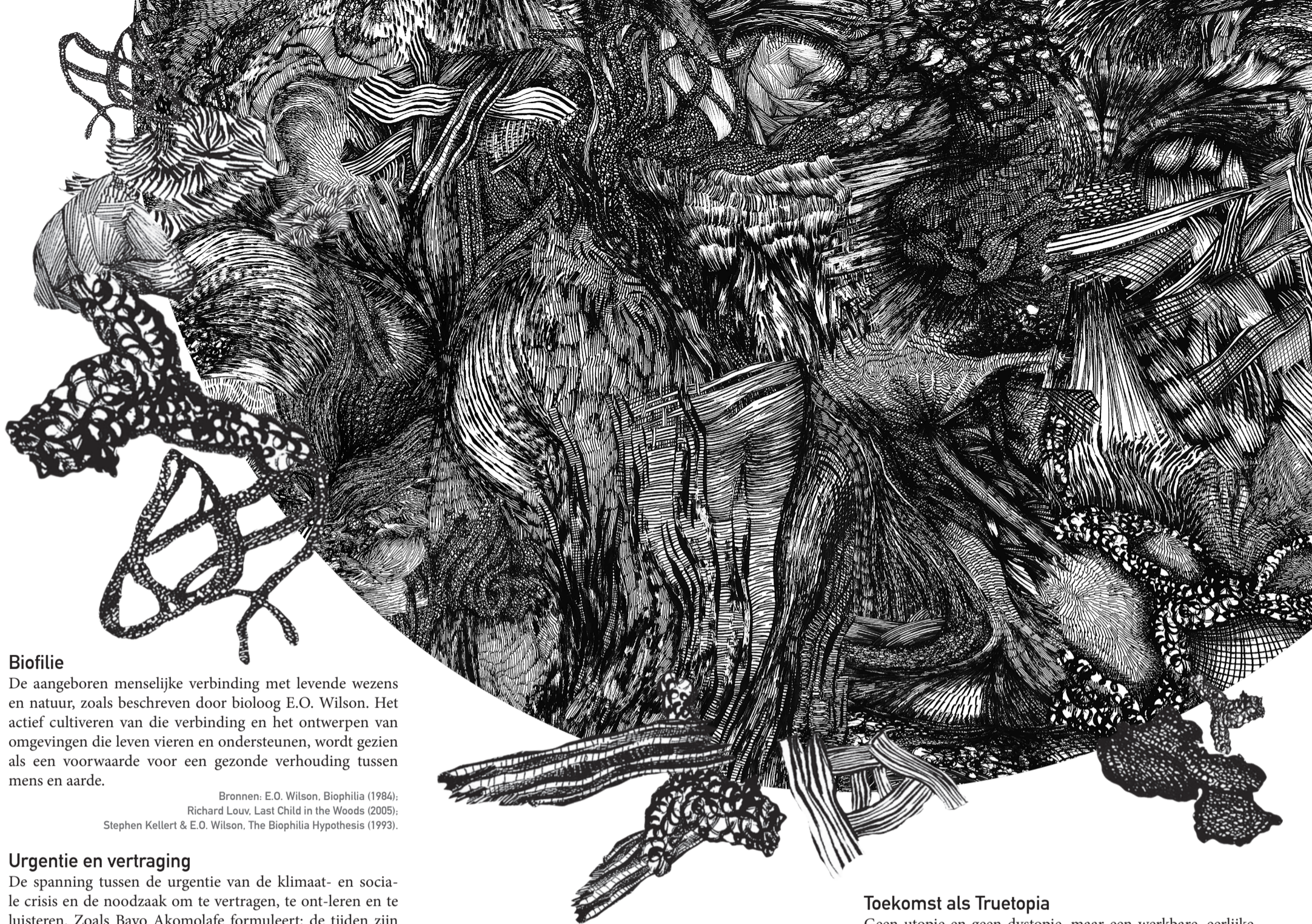
Bronnen: Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
Roman Krznaric, *Goede Voorouders* (2020);
Vandana Shiva, *Who Really Feeds the World?* (2016);
Topa & Narvaez, *Restoring the Kinship Worldview* (2022);
David Bollier & Silke Helfrich, *Free, Fair and Alive* (2019).

Interbeing

Een begrip uit de boeddhistische filosofie, geïntroduceerd door Thich Nhat Hanh: de diepe onderlinge verbondenheid van al het leven. Niets bestaat op zichzelf; alles is verweven in een groter web van relaties. Het begrip vormt een filosofische basis voor ecologisch en sociaal handelen.

Bronnen: Thich Nhat Hanh, *No Mud, No Lotus* (2017);
Thich Nhat Hanh, *Zen and the Art of Saving the Planet* (2020);
Jeremy Lent, *The Web of Meaning* (2021).

Biofilie

De aangeboren menselijke verbinding met levende wezens en natuur, zoals beschreven door bioloog E.O. Wilson. Het actief cultiveren van die verbinding en het ontwerpen van omgevingen die leven viëren en ondersteunen, wordt gezien als een voorwaarde voor een gezonde verhouding tussen mens en aarde.

Bronnen: E.O. Wilson, *Biophilia* (1984);
Richard Louv, *Last Child in the Woods* (2005);
Stephen Kellert & E.O. Wilson, *The Biophilia Hypothesis* (1993).

Urgentie en vertraging

De spanning tussen de urgentie van de klimaat- en sociale crisis en de noodzaak om te vertragen, te ont-leren en te luisteren. Zoals Bayo Akomolafe formuleert: de tijden zijn urgent, laten we vertragen. Vertragen brengt ons oog in oog met het onzichtbare, het verborgen, het nog niet opgeloste.

Bronnen: Bayo Akomolafe, via KUO Tussenrapport (2024);
Joanna Macy, *Active Hope* (2012);
Minou Schillings, via KUO Tussenrapport (2024).

More-than-human

Een perspectief dat erkent dat dieren, planten, ecosystemen en materialen eigen agentschap hebben. De mens wordt gedragen, omgeven en doordrongen door de more-than-human world. Het verschuift de blik van antropocentrisch naar relationeel en symbiotisch: niet-menselijke wezens, materialen en ecosystemen zijn actieve deelnemers in processen van betekenis en regeneratie.

Bronnen: Donna Haraway, *Staying with the Trouble* (2016);
Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
David Abram, *The Spell of the Sensuous* (1996).

Bewustwording

Het proces van toenemend inzicht in de waarden, structuren en patronen die het eigen denken, voelen en handelen sturen. Bewustwording is een voorwaarde voor fundamentele verschuiving: reflectie op macht, eigenaarschap en aannames vormt het beginpunt van elke betekenisvolle transformatie.

Bronnen: Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed* (1968);
bell hooks, *Teaching to Transgress* (1994);
Maja Göpel, *Onze Wereld Nieuw Denken* (2020);
Carol Sanford, *The Regenerative Life* (2020).

Educator als katalysator

De rol van de docent als iemand die regeneratieve principes in de praktijk brengt en een nieuwe generatie van regenerators vormt: mensen die verantwoordelijkheid nemen voor het herkennen van patronen in systemen, materialen en culturen, en veerkrachtige systemen versterken.

Bronnen: Lopes Cardozo, Van den Berg & Wessels, *The Art of Regenerative Educatorship*, Amsterdam University Press (2025);
Bas van den Berg, *Onderwijzen in Transitie* (2016);
Daniel Wahl, *Designing Regenerative Cultures* (2016).

Klimaatangst

Emotionele en psychologische nood rondom de klimaatcrisis. Geen irrationele angst maar een rationeel-emotioneel gezonde reactie op echte bedreigingen, en als zodanig een mogelijk vertrekpunt voor transformatief handelen in plaats van verlamming.

Bronnen: Caroline Hickman, *Climate Psychology*, caroline-hickman.com;
Joanna Macy, *Active Hope* (2012);
Dixson-Declève e.a., *Earth for All* (2022).

Regeneratieve economie

Economische modellen die natuurlijke en sociale systemen actief herstellen en versterken, opereren binnen ecologische grenzen en welvaart eerlijk verdelen. In contrast met de extractieve economie die uitput en surpluswaarde omhoog laat stromen.

Bronnen: Kate Raworth, *Doughnut Economics* (2017);
E.F. Schumacher, *Small Is Beautiful* (1973);
David Bollier & Silke Helfrich, *Free, Fair and Alive* (2019);
Maja Göpel, *Onze Wereld Nieuw Denken* (2020);
Gootjes, H. (2025). *Regeneratie*. Uitgeverij Zilt.

Her-inheemsen (Re-indigenisatie)

Het systemisch geweld van kolonialisme onder ogen zien, en inheemse wijsheid, praktijken en wereldbeelden centraal stellen als fundament voor plaatsgebonden, relationele en ecologisch bewuste levenswijzen. Her-inheemsen verschuift de focus van dekolonisatie, waarbij de kolonisorator nog het referentiepunt blijft, naar het actief eren van inheemse kennis op eigen merites. Alle mensen zijn inheems op aarde en dragen de verantwoordelijkheid dit wereldbeeld door woorden, daden en systemen tot uiting te brengen.

Bronnen: Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
Leanne Betasamosake Simpson, *As We Have Always Done* (2017);
Anne Poelina e.a., *Waking up the Snake* (2024);
Topa & Narvaez, *Restoring the Kinship Worldview* (2022);
Manitowquat & Frank Fools Crow, via Gootjes, H. (2025). *Regeneratie*. Uitgeverij Zilt.

Fractal

Patronen die zichzelf herhalen op verschillende schalen, van cel tot ecosysteem, van individu tot samenleving. In regeneratief denken verwijst het naar de manier waarop gezonde principes zich op elk niveau van een systeem weerspiegelen: wat werkt in een kleine gemeenschap, werkt ook op grotere schaal, en omgekeerd.

Bronnen: Fritjof Capra, *The Web of Life* (1996);
Donella Meadows, *Thinking in Systems* (2008);
Jeremy Lent, *The Patterning Instinct* (2017).

Islands of Coherence

Eilanden van orde en samenhang die ontstaan te midden van chaos en complexiteit, gebaseerd op het werk van Nobelprijswinnaar Ilya Prigogine. In regeneratieve contexten verwijst het naar gemeenschappen, initiatieven of praktijken die als voorlopers fungeren: coherente plekken van waaruit systemische verandering zich kan verspreiden.

Bronnen: Ilya Prigogine & Isabelle Stengers, *Order Out of Chaos* (1984);
Joanna Macy, *Active Hope* (2012);
Jan Rotmans, *Omarm de Chaos* (2017).

Toekomst als Truetopia

Geen utopie en geen dystopie, maar een werkbare, eerlijke en levensvatbare toekomst die voortbouwt op wat werkelijk bestaat en mogelijk is. Geworteld in de realiteit van dit moment, met de wijsheid van het verleden en de verantwoordelijkheid voor toekomstige generaties. Verwant aan het begrip Realtopia zoals gebruikt door transitiedenkens.

Bronnen: Roman Krznaric, *Goede Voorouders* (2020);
Kate Raworth, *Doughnut Economics* (2017);
Rob Hopkins, *From What Is to What If* (2019).

Verwantschapsdenken (Kinship Worldview)

Een inheems perspectief dat harmonie benadrukt tussen mensen, gemeenschappen en de natuur, gebaseerd op onderlinge verbondenheid en wederzijdse verantwoordelijkheid. Het biedt kaders voor goed leven, opgebouwd door vele generaties observatie en ervaring, en vormt een aanvulling op Her-inheemsen: waar dat begrip het proces beschrijft, beschrijft verwantschapsdenken het onderliggende wereldbeeld.

Bronnen: Topa & Narvaez, *Restoring the Kinship Worldview* (2022);
Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass* (2013);
Anne Poelina e.a., *Waking up the Snake* (2024).

Educatieve transformatie

Het ontwerpen van onderwijs vanuit regeneratieve waarden: zowel leerinhouden en methodes, als de structuren en beoordelingspraktijken die onderwijs vormgeven. Bell hooks beschrijft de klas als gemeenschap waar leren en leven niet van elkaar te scheiden zijn.

Bronnen: Lopes Cardozo, Van den Berg & Wessels, *The Art of Regenerative Educatorship*, Amsterdam University Press (2025);
Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed* (1968);
bell hooks, *Teaching to Transgress* (1994);
Daniel Wahl, *Designing Regenerative Cultures* (2016);
Maja Göpel, *Onze Wereld Nieuw Denken* (2020).

De Clusterfuck

Hoewel de term zijn oorsprong heeft in militair jargon voor chaotische, mislukte situaties, herformuleert Henrike Gootjes hem als een begrip voor onze tijd: de verstrengeling van vijf dominante verhalen, over oorlog, economische extractie, ecologische instorting, sociale fragmentatie en de normalisering van geweld. Samen vormen ze een toestand van collectieve desoriëntatie, angst en vervreemding veroorzaken. Dit zijn geen afzonderlijke crisissen, maar onderling versterkende verhalen die ons vervreemden van onszelf, van elkaar en van de levende wereld. De clusterfuck herkennen is de eerste stap naar regeneratie.¹

¹ Henrike Gootjes, *Regeneratie: van uitputting naar levensbevestigende strategieën*, ArtEZ Press, 2025 (Nederlands); *Regeneration: From Exhaustion to Life-Affirming Strategies*, ArtEZ Press, 2026 (Engels)